

Gruplar Arası İlişkileri Düzenlemede Sosyal Temas Kuramları: Gruplar Arası, Yayılımcı ve Hayali Temas

Sanem KÜÇÜKKÖMÜRLER¹, Nuray SAKALLI-UĞURLU²

ÖZ

Sosyal temas kuramları, gruplar arası ilişkileri düzenlemek adına yöntemler sunan kuramlardır. Bu kuramlar Allport'un (1954) sosyal temas hipoteziyle başlamış ve daha sonra yayılımcı temas ve hayali temas kuramlarıyla farklı durumlara uygun temas çözümleri sunarak devam etmiştir. Bu makalenin amacı, psikoloji yazınında en eski kuramlardan biri olan gruplar arası temas kuramını ve bu kurama dayanan yayılımcı temas ve hayali temas kuramlarını alanda yapılmış çalışmalar ile derleyerek ilgili yazına Türkçe bir kaynak sağlamaktadır. Bu amaçla hazırlanan bu makale temelde dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, gruplar arası temas kuramının tarihsel gelişimini ve yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan etkilerini ve süreçlerini içermektedir. Bu bölümde ayrıca iki alt başlık bulunmaktadır. Bu alt başlıklar Allport'un (1954) sosyal temas hipotezinde ve Pettigrew'in (1998) gruplar arası temas kuramında bulunan savları ve ilgili bulguları içermektedir. İkinci bölüm, yayılımcı temas kuramını; üçüncü bölüm hayali temas kuramını ve bu kuramların yazındaki varsayımlarını ve bulgularını içermektedir. Dördüncü ve son bölümde Türkiye'de yapılmış çalışmalar ve bulgular sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyal temas kuramı, yayılımcı temas, hayali temas, önyargı, ayrımcılık, tutum değişimi

Küçükkömürler, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2017).Gruplar arası ilişkileri düzenlemede sosyal temas kuramları: Gruplar arası, yayılımcı ve hayali temas. *Nesne*, 5(9), 1-31.

¹Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sanemk(at)metu.edu.tr

²Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, nurays(at)metu.edu.tr

Social Contact Theories to Regulate Intergroup Relations: Intergroup, Extended, Imagined Contact

ABSTRACT

Social contact theories present strategies to regulate intergroup relations. These theories started with social contact hypothesis proposed by Allport (1954) and continued with extended contact and imagined contact theories to provide appropriate contact solutions for different contexts. The aim of the current paper is to prepare a source in Turkish by reviewing articles related with intergroup contact theory which is one of the oldest theories in psychology literature, and extended contact and imagined contact theories which were proposed based on intergroup contact theory. There are four parts in the paper. The first part includes historical progress in intergroup contact theory and findings of studies related with impact of and the processes in intergroup contact theory. In this part, there are two additional subtitles. These subtitles contain proposals and related findings in social contact hypothesis of Allport (1954) and in intergroup contact theory of Pettigrew (1998). In the second and third parts, findings and hypotheses in extended contact theory and imagined contact theories were demonstrated respectively. Lastly in the forth part, studies and their findings conducted in Turkey are presented.

Keywords: social contact theory, extended social contact, imagined social contact, prejudice, discrimination, attitude change

Sosyal temas kuramları temelde gruplar arası sosyal ilişkileri düzenlemek için gruplar arasında sosyal temasın olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu kuramlara göre, sosyal temasın önyargıları azaltacağı varsayımıyla, gruplar arası tutumların da daha olumlu bir hale gelebileceği düşünülmüştür. Sosyal temas kuramları Allport (1954) ile başlamıştır ve ardından Allport'un savlarına dayanarak Pettigrew (1998) gruplar arası temas kuramını geliştirmiştir. Günümüze kadar birçok çalışma ile gruplar arası temas kuramının etkileri ve çalışma prensipleri test edilmiştir. Daha sonra iki ayrı sosyal temas kuramı daha geliştirilmiştir; yayılmacı temas kuramı (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997) ve hayali (kurgu) temas kuramı (Turner, Crisp ve Lambert, 2007). Bu üç kuramın farkı; sosyal temasın gerçekten deneyimlenmesi, tanınan grup üyeleri tarafından deneyimlendiğinin varsayılması ve hayal edilmesi gibi doğrudan ve dolaylı temas durumlarında önyargı değişimlerini temas durumuna farklı açılardan bakarak çalışmalarınıdır. Bu noktada Allport'un sosyal psikoloji tanımını hatırlamakta fayda vardır. Allport (1954) sosyal psikolojiyi insanın duygu, düşünce ve davranışlarının başka kişilerin gerçekten olduğu, ima edildiği ve hayal edildiği durumlarda incelenmesi olarak tanımlamıştır. Bu açıdan bakıldığında aslında temas kuramlarının sosyal psikolojinin genel bakış açısıyla incelendiği varsayılabilir. Dolayısıyla bu üç kuramı birlikte incelemenin, gruplar arası temasın etkilerini anlamak adına daha bütüncül bir yaklaşım olacağı düşünülebilir.

Günümüzde süregelen gruplar arası problemler düşünüldüğünde, bu problemlere dair çözüm öneren sosyal temas kuramlarının önemi artmaktadır. Örneğin ülkemizde ırk, etnik grup, dini mezhepler, cinsiyet, yaş ve cinsel yönelim gibi özellikler kişinin önyargılarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Hatta bazı durumlarda bu önyargılar kişilerin hayatını tehlikeye sokacak nitelikte davranışlarla karşılaşmalarına veya hayatlarını kaybetmelerinin haklı sebebi olarak görülmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla gruplar arası ilişkilerde önyargıyı azaltmak ülkemiz açısından da önem arz etmektedir.

Bu sebeplerle gruplar arası ilişkileri olumlu yönde düzenlemek adına önerilen sosyal temas kuramlarını incelemenin hem yazın hem de uygulamalar açısından faydalı olacağı düşünüldüğünden, bu makalede sosyal temas kuramlarının ele alınması amaçlanmaktadır. Sosyal temas kuramları sosyal psikoloji yazınında, özellikle önyargı ve ayrımcılık konularında önemli bir yer tutmakta; ancak bu konuda Türkçe kaynak eksikliği göze çarpmaktadır. Bu açıdan sosyal temas kuramları hakkında yazılan bu derlemenin, akademisyenler ve öğrenciler açısından yararlı bir kaynak olabileceği ve Türkçe kaynak eksikliğini giderebileceğine inanılmaktadır. Bu makalede ilk olarak 1954 yılında Allport tarafından önerilen sosyal temas hipotezine değindikten sonra Pettigrew (1998) tarafından geliştirilen

gruplar arası temas kuramı ele alınacaktır. Daha sonra yayılcı temas ve hayali temas kuramları sunulacaktır.

Gruplar Arası Temas Kuramı (Intergroup Contact Theory)

‘Sosyal temas’ kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında araştırmacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Allport’un sosyal temasa dair yazıları dönemin çalışmaları arasında çok ilgi görmüştür (Pettigrew, 1998). Allport (1954) gruplar arası ilişkileri düzenlemek adına sosyal temas hipotezini geliştirmiştir. Sosyal temas hipotezindeki ilk varsayımlar, diğer gruptan kişilere dair az bilgi sahibi olunmasının kişileri önyargıya sevk ettiği ve farklı gruplardan kişilerin birbirini tanıması ve bilgi edinmesi durumunda önyargının azalacağıdır. Daha sonra Allport’un sosyal temas hipotezi, “gruplar arası temas” kavramı olarak Pettigrew (1998) tarafından kullanılmıştır.

Allport’un Sosyal Temas Hipotezi

Temas durumlarında tutum farklılığını gösteren alan çalışmalarına dayanarak, Allport (1954) sosyal temas ile dış grup üyelerine ilişkin önyargıların azaltılabileceği fikrini önermiştir. Örneğin, Brophy (1946, aktaran Pettigrew, 1998) siyah Amerikalılar ile seyahat eden beyaz Amerikalı balıkçıların siyahilere ilişkin daha olumlu tutum sergilediğini bulmuştur. Başka bir çalışmada ise, Deutsch ve Collins (1951, aktaran Pettigrew, 1998) siyahilerle komşu olan beyaz ev hanımlarının siyah komşusu olmayan beyaz ev hanımlarına oranla siyahilere ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar önyargı değişiminde temasın önemine işaret etmektedir. Fakat Allport’a (1954) göre gruplar arası sosyal temasın önyargıyı azaltıcı etkisinin oluşabilmesi için belli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar; eşit statü, aynı amacı paylaşıyor olmak, iş birliğine dayalı ilişki ve otorite desteği olarak belirtilmiştir.

İlk koşul, sosyal temas süresince gruplar arası eşit statünün bulunmasıdır. Bu koşula örnek olabilecek bir çalışmada, beyaz Amerikalıların siyahi Amerikalılara ilişkin tutumları ölçülmüştür ve beyazların kendileriyle eşit ya da daha üst statüde olan siyahi kişilerle arkadaş olmayı isteyebilecekleri bulunmuştur (Jackman ve Crane, 1986). Ayrıca eşit statünün sosyal temas öncesinde (Brewer ve Kramer, 1985) ve sosyal temas süresince (Cohen ve Lotan, 1995) önemli olduğu yazındaki çalışmalar ile gösterilmiştir. Aynı zamanda eşitlik sadece sosyoekonomik statü ile sınırlı değildir. Örneğin, Pettigrew ve Tropp (2011) grup üyelerinin kaynak ulaşımı ve karar verme gibi konularda eşit imkanlara sahip olmasının da eşit statü koşulunu sağlayacağını önermiştir. Dolayısıyla, hâlihazırda eşit statünün bulunmaması durumunda, sosyal temas süresince bu eşitliğin “sağlanması” gerekmektedir.

İkinci koşul, grupların aynı amacı paylaşıyor olması ve bu amaç doğrultusunda aktif ve hedefe yönelik davranışlar sergilemesidir. Şerif ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği kamp deneyinde görüldüğü gibi, ayrılmış grupları birleştiren bir üst amaç (superordinate goal) verildiğinde, grup üyeleri düşmanca tutumlarını bir kenara bırakıp diğer grup üyeleriyle birlikte ortak amacı gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961; Sherif ve Sherif, 1969). Eşit statü ve aynı amacı paylaşıyor olmak koşulları birlikte ele alındığında; bu iki koşulun grup farklılıklarından çok grup benzerliklerini ortaya çıkarmak gibi bir etki yarattığı da düşünülebilir.

Üçüncü koşul ise gruplar arası ilişki temelinin yarışmacı olmaktan ziyade iş birliğine dayanmasıdır. Bu koşulda birlikte grup üyeleri birbirleri hakkında bilgi sahibi olma konusunda uygun bir ortam bulmuş olurlar. Şerif ve arkadaşlarının (Sherif ve ark., 1961; Sherif ve Sherif, 1969) kamp çalışmasında olduğu gibi yarışan iki grup ortak amaca ulaşmak için iş birliği yaptıklarında grupların birbirlerine ilişkin tutumlarının olumlu yönde değiştiği görülebilir. İşbirliği içinde olma ve aynı amacı paylaşıyor olma koşullarını karşılaştıran başka bir çalışmada ise, iki koşulun birlikte olması durumunun gruplar arası yanlılıkta azalmaya ve dış-grup üyelerine yönelik olumlu yüz ifadeleri takınmaya etkisi olduğu ortaya koyulmuştur (Gaertner ve ark., 1999). Ayrıca, iş birliği halinde olma koşulunun diğer koşullar ile gruplar arası yanlılık değişkenleri arasında aracı değişken olduğu da çalışmalarda gösterilmektedir (Koschate ve Van Dick, 2011).

Son koşul, otorite olarak kabul edilen kişilerin dış grubu kabul etmeye yönelik desteğinin bulunması durumudur. Bu bağlamda, politikacılar ve yöneticiler gibi otorite figürlerinin sosyal ilişkileri olumlu karşılaması sosyal temas sürecini etkileyecektir (Pettigrew, 1997). Aynı şekilde kuralların ve yasaların sosyal temasa uygun düzenlenmiş olması da bu son koşulun içeriği olarak belirtilmiştir. Böylece onay mekanizması içeren otorite figürleri ve kurallar, gruplar arası temas açısından sosyal destek görevi üstlenmiş olurlar. Allport'un belirttiği bu koşulların sağlanması ile sosyal temasın ve sosyal iklimin oluşturulabilmesi sağlanır; böylece gruplar arası olumlu davranışlar arttırılırken olumsuz davranışlar da azaltılmış olur (Wilner, Walkley ve Cook, 1955).

Kısacası eşit statü, aynı amacı paylaşma, iş birliğine dayalı bir ilişki ve dış grup ile ilişkinin olabilirliğine dair otorite desteği dış gruba ilişkin olumlu tutumları arttırabilir. Ancak Pettigrew (1998), Allport'un temas hipotezinin bazı problemler içerdiğini ve bu hipotezin temas-önyargı ilişkisinin altında yatan psikolojik süreçlerle ilgili fazla bilgi içermediğini belirterek gruplar arası temas kuramını önermiştir.

Pettigrew'in Gruplar Arası Temas Kuramı

Pettigrew (1998) Allport'un (1954) temas hipotezinin problemlerini gidermek amacıyla önerdiği çözümlerle birlikte gruplar arası temas kuramını ileri sürmüştür. Ayrıca temas ve önyargı arasındaki ilişkiyi etkileyen aracı değişkenleri netleştirmesi sebebiyle de yazına katkı sağlamıştır. Makalenin bu kısmında sosyal temas hipotezinin problemlerini ve takiben temas ile önyargı arasındaki ilişkinin altında yatan süreçlere değinilecektir. Son olarak, Pettigrew'in gruplar arası temas kuramına dair bulgular paylaşılacaktır.

a) Sosyal Temas Hipotezinin Problemleri

Pettigrew (1998), Allport' un sosyal temas hipotezinin temelde üç problemi olduğundan bahsetmektedir. Bunlar zamanla koşulların fazlaşmasından kaynaklanan karışıklık, sürece ilişkin belirsizlik ve genelleme etkisinin netleştirilmemesidir. İlk olarak koşullardaki karışıklığa bakıldığında, Pettigrew (1998) bu karışıklığın zaman içinde eklenen yeni koşullardan kaynaklandığını iddia etmektedir. Örneğin; Wagner ve Machleit (1986), temas kuracak kişilerin aynı dili konuşması, kendi isteğiyle temasa geçiyor olması ve uygun ekonomik şartların bulunması gerektiğini belirtmiştir. Pettigrew'e göre ön koşulların net olmaması zaman içerisinde sosyal temas hipotezinin problemi haline gelmiştir (Pettigrew 1986, 2016). Pettigrew'e (1998) göre Allport'un belirlediği dört koşuldan sonra eklenen koşullarla birlikte hangi koşulun önyargı değişimini sağlamak için gerekli ön koşul olduğu ve hangisinin aracı değişken olduğu yazında netleştirilememiştir.

Sosyal temas hipotezinin bir diğer problemi ise sosyal temas hipotezinin altında yatan süreçlerin net olmamasıdır. Allport'un hipotezinde sadece temas ve sonucundaki önyargı değişimine vurgu vardır; fakat sürece dair bir vurgu yapılmamıştır. Allport'un sürece dair sadece temasın getirisi olarak 'dış grup hakkında bilgi edinilmesi' durumunun etkili olduğunu öne sürdüğü ancak bu durumun netleştirilmediği belirtilmiştir (Pettigrew, 1998).

Son olarak, sosyal temas hipotezinin genellenebilirliği ile ilgili bir açıklama yapılmamış olması da sosyal temas hipotezinin problemlerinden biri olarak belirtilmiştir (Pettigrew, 1998). Önyargı değişimi için genellemenin (dolayısıyla kalıcılığın) önemi düşünüldüğünde, sosyal temas hipotezinin bu özelliği ayrı bir önem arz etmektedir. Bütün bu problemler ışığında, Pettigrew (1998) daha kapsayıcı olan ve bu sorunlara da cevap sunabilen gruplar arası temas kuramını önermiştir.

b) Pettigrew'in Gruplar Arası Temas Kuramı ve Önyargı Değişiminin Süreçleri

Gruplar arası temas kuramında, Pettigrew (1998) öncelikle altta yatan süreci netleştirmiştir. Bu süreç içerisindeki değişkenler bilgi edinme, davranış değişikliği, duygusal bağların oluşturulması ve iç gruba dair iç görüş kazanımı olarak belirtilmiştir. Pettigrew'e göre süreç dış grup hakkında bilgi edinme ile başlamaktadır. Bu daha önce Allport (1954) tarafından da sürecin bir parçası olarak öne sürülmüştür. Pettigrew'in (1998) sürece dair bir diğer varsayımı davranış değişikliğidir. Bu noktada yazındaki davranıştan çıkarımla tutumun şekillenmesine dair çalışmalar göz önüne alındığında (ör., Festinger'in bilişsel çelişki kuramı, 1962; Bem'in kendini algılama kuramı, 1972) kişinin sosyal temasa dair bir davranış sergilemesi durumunda kendisiyle tutarlı olmak adına (ya da son davranışından çıkarımla kendisini değerlendirmesi durumunda) tutumunu daha pozitif olarak değerlendirebileceği beklenebilir. Sürece dair önerilen bir diğer değişken duygusal bağların oluşturulmasıdır. Daha önceki araştırmacılar (ör., Stephan ve Stephan, 1985) gruplar arası ilişkinin ilk defa oluşması durumunda endişenin oluşabileceğini öne sürmüşlerdir. Sosyal temas süresince bu endişenin azaltılması mümkündür (Pettigrew ve Tropp, 2008). Aynı zamanda gruplar arası sosyal temas sürecinin empatiye ortam hazırlayabileceğinden bahsedilmektedir (Pettigrew, 1998). Dolayısıyla gruplar arası temas sürecinin bilişsel süreçler dışında duygusal süreçleri de içerdiği öne sürülmektedir. Sosyal temas sürecine dair son değişken ise iç gruba dair iç görüş kazanımıdır. Sosyal temas süreci dış gruba, dolayısıyla farklı bakış açılarına ve kültürel yapılarla ilişkin, bilgi edinme sürecini içerdiği için aynı zamanda kişinin kendi grubunu, grup yargılarını ve dünya görüşlerini değerlendirmesi için olanak sunabilir (Pettigrew, 1998).

Gruplar arası temas kuramının önemli bir katkısı ise sosyal temasın getirdiği gruplar arası olumlu etkileşimlerin genellenmesidir. Bu genellemeler üç başlık altında incelenmiştir; farklı durumlara genelleme, bir dış grup üyesinden çıkarımla aynı dış grubun diğer üyelerine genelleme ve bir dış gruptan çıkarımla diğer dış gruplara genelleme (Pettigrew, 1998). *Farklı durumlara genelleme* açısından bakıldığında, Cook (1984) gruplar arası temas etkisinin başka durumlara genellenebileceğini göstermiştir. Diğer taraftan Pettigrew (1998; 2016) farklı durumlara genelleme etkisinin az olabileceğini, fakat kişinin farklı durumlarda tekrarlanan sosyal temasının daha olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. *Bir dış grup üyesi ile yaşanan sosyal temas etkilerinin aynı grubun diğer üyelerine genellenmesine* bakıldığında ise genellenmenin oluşabilmesi için önemli olan nokta gruplar arası temas yaşadığımız dış grup üyesinin grup aidiyetinin ne kadar belirgin olduğudur (Brown, Vivian ve Hewstone, 1999; Hewstone ve Brown, 1986). Eğer gruplar arası temas sürecindeki dış grup üyesi tipik bir dış grup üyesi ise (ör.,

grubuna dair kalıp yargılara uygun bir kişi), genellemenin kolay olacağı; atipik olması (ör., grubuna dair kalıp yargılara uymayan bir kişi) durumunda ise gruplar arası temas sürecinin daha birey seviyesinde bir temas olarak algılanacağı belirtilmiştir (Hewstone ve Brown, 1986). Bu konudaki önemli bir detay ise, doğal olarak oluşan gruplar arası temas durumlarının büyük ihtimalle atipik grup üyeleri tarafından gerçekleştirilebileceğidir (Pettigrew, 1998). Bu durumda başlangıç aşaması için atipik kişilerle temas kurulması önemli olabilir; (Pettigrew, 1998) fakat ilk temas kurulduktan sonra tipik grup üyeleri ile temasa geçmek gruplar arası temas etkisinin genellenmesi için faydalı olacaktır (Van Oudenhoven, Groenewoud ve Hewstone, 1996)³. Son olarak, gruplar arası temas sürecinde yaşanabilecek bir diğer genelleme şekli *bir dış gruptan çıkarımla diğer dış gruplara dair yapılan genellemelerdir*. Pettigrew (1997, 1998) bir dış grupla ilişkili gruplar arası temas deneyimi yaşamamanın, diğer dış gruplara yaklaşımımızı daha olumlu hale getireceğini ileri sürmektedir. Önyargı azalma etkisinin diğer –temas yaşanmamış- dış gruplara dair genellenmesini Pettigrew (2009) ikincil aktarım etkisi (secondary transfer effect –STE-) olarak tanımlamıştır. Lemmer ve Wagner (2015) yaptıkları meta-analiz çalışmasının sonucunda, gruplar arası temasın önyargı azaltma etkisinin diğer dış gruplara genellendiğini göstermiştir (Ayrıca bk., Lollot ve ark., 2013; Shook, Hopkins ve Koech, 2015).

c) Gruplar Arası Temas Kuramına İlişkin Bulgular

İlgili yazında gruplar arası temas kuramı ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Özellikle bu konuda yazında yer alan çalışmaları derleyen meta-analiz çalışmaları, gruplar arası temas kuramının geçerliliği, etkileri ve çalışma prensipleri açısından detaylı bilgi sunmaktadır. Örneğin; 515 çalışmadan alınan 713 örnekleme yapılan bir meta-analiz çalışmasının bulgularına göre (Pettigrew ve Tropp, 2006) örneklemlerin %94'ünde gruplar arası temasın önyargıyı azaltma etkisi bulunmuştur. Ayrıca Allport'un belirlediği koşulların, dış gruba ilişkin tutumları daha olumlu hale getirmesi açısından kolaylaştırıcı bir etki gösterdiği ama olumlu sonuçlar elde etmek için zorunlu koşullar olmadığı bulunmuştur. Aynı zamanda bu koşulların birbirinden ayrı değil, birbirleriyle ilişkili olduğu gösterilmiştir. En güçlü etkinin cinsel yönelimler ve fiziksel engelliler hedef gruplarında; ortalama bir etkinin ise ırk, etnik yapı ve zihinsel engellilik gibi hedef gruplarında ortaya çıktığı bulunmuştur. Son olarak genelleme etkisinin özellikle hemen ardından gelen gruplar arası temas durumlarıyla olduğu gösterilmiştir (Pettigrew ve Tropp, 2006).

---

³ Ayrıca iç grup teması az olan kişilerin dış grup üyelerine ilişkin daha olumlu tutumları olduğu bulgusu için bk., Wilder ve Thompson, 1980.

Diğer bir meta-analiz çalışmasında ise gruplar arası temas kuramının yazında sıkça değinilen aracı değişkenlerine bakılmıştır (Pettigrew ve Tropp, 2008). Pettigrew ve Tropp (2006) ile aynı verinin incelendiği bu çalışmada, yazında en çok değinilen üç aracı değişken olan bilgi, endişe ve empati üzerinde durulmuştur. İlk olarak, Allport (1954) gruplar arası temas ile dış gruba dair bilginin artmasına ve böylece önyargı seviyesinin azalmasına neden olacağını öne sürmüştür. Daha sonra endişe değişkeni aracı değişken olarak önerilmiştir. Sosyal temasın endişeyi (ve gruplar arası tehdidi) azaltacağı ve bu sebeple önyargı seviyesinde bir düşüş olacağı önerilmiştir (Stephan ve Stephan, 1985). Son olarak, empati ve aynı perspektifi alma değişkenleri aracı değişken olarak değerlendirilmiştir. Sosyal temasın dış gruba dair empatiyi arttıracığı ve önyargıda bir azalmaya sebep olacağı beklenmiştir (Pettigrew, 1998; Stephan ve Finlay, 1999). Pettigrew ve Tropp'un (2008) meta-analiz çalışması bulgularına göre; önyargı seviyesindeki düşüş açısından, duygusal göstergelerdeki (ör., endişe ve empati) değişim bilişsel göstergelerdeki (ör., bilgi) değişimden daha fazla etkili olmaktadır. Ayrıca, endişe değişkeninin empati ve bilgi değişkenleriyle negatif ilişkisi olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla aracı değişkenler arasında nedensel bir ilişki olabileceği öne sürülmüştür; örneğin endişede bir azalma, bilgi ve empati de bir artışa sebep olarak dış gruba dair önyargı seviyesinde değişime sebep olabilir (Pettigrew ve Tropp, 2008).

Gruplar arası temas kuramının etkisine dair bazı çelişkili bulgular da bulunmaktadır. Örneğin; doğrudan temas deneyimlerinin sayısı arttıkça tutum değişiminin gücünün ve olumluluğunun arttığı bulunmuştur (Vonofakou, Hewstone ve Voci, 2007). Buna ek olarak, ilgili yazın gruplar arası temasın sayısından çok sosyal temas sürecinin niteliğinin önemli olduğunu ve tutum değişimlerini yordadığını öne sürülen bulguları da içermektedir (Binder ve ark., 2009; Eller ve Abrams, 2004). Diğer taraftan çoğunluk ve azınlık durumunda olan gruplar açısından gruplar arası temas sürecinin farklı olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Bir meta-analiz çalışmasında, gruplar arası temasın önyargı üzerindeki etkisinin çoğunluk statüsünde olan dış gruplar için, azınlık statüsünde olanlara kıyasla, daha güçlü olduğu ortaya koyulmuştur (Tropp ve Pettigrew, 2005). Başka bir çalışma ise temas deneyiminin artması durumunda azınlık ve çoğunluk gruplarında farklılık olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada Mallett, Akimoto ve Oishi (2015), olay örnekleme (event sampling) yöntemiyle katılımcıların günlük grup içi ve gruplar arası temas durumlarını incelemiştir. Bu çalışmaya göre; gruplar arası temas durumunun (grup içi temas durumuna kıyasla) daha fazla olumsuz duygu yarattığı gözlemlenirken, daha az olumlu duygu ve anlaşılma hissi yarattığına dikkat çekilmiştir. Araştırmacılar bu durumu kişilerin olumlu duygu paylaşımına daha çok kendi grup üyeleriyle gerçekleştirme eğiliminde olmasına bağlamaktadır ama bu durumda sayıca azınlık durumunda olan grupların üyeleri için günlük temas durumlarında olumlu duygu yaşayamama ve anlaşılmadığını hissetme sonucu

aidiyet hissiyle ilgili problemler gözlemlenebileceği belirtilmiştir. Bir diğer çalışmada, gruplar arası temas sürecinin etkisinin azınlık statüsünde olan grubun grup üyesi sayısı ile ilişkili olduğu da bulunmuştur (Baysu, Phalet ve Brown, 2014). Bütün bu çalışmalara bakıldığında; gruplar arası temasın önyargıyı azaltan etkisini görmek mümkündür, fakat bu etkinin boyutu açısından farklılıklar bulunmaktadır (Hewstone ve ark., 2014). Dolayısıyla gruplar arası temas çalışmalarında ve uygulamalarında hedef kitlenin ve temas durumunun özelliklerine dikkat etmek gerekmektedir.

Bazı araştırmacılar gruplar arası temas kuramının etkisinin çatışmanın çok olduğu gruplar arasında azalacağını öne sürmüştür (ör., McGarry ve O’leary, 1995). Kuramın koşulları göz önüne alındığında, çatışmanın çok olduğu gruplar arasındaki temas durumu daha da zorlaşmaktadır çünkü gergin ilişkileri olan gruplar arasında bu koşulları sağlamak güçleşmektedir (ör., Pettirew, 1998). Husnu ve Mertan’ın (2008) Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs halkı arasındaki sınırın açılması sürecindeki temas deneyimlerini ve tutum değişimini araştıran çalışmaları daha önce olumsuz temas yaşamış grupların (Türkler ve Yunanlılar) gruplar arası temasına dair örnek olabilir. Bu boylamsal çalışmada, Kuzey Kıbrıs’ta yaşayan kişilerden 10 yıl arayla veri toplanmıştır ve katılımcıların 10 yıllık temas deneyimlerinden sonra tutumlarının olumsuzlaştığı bulunmuştur. Araştırmacılar bunun sebebinin gruplar arası rekabetin olması, olumsuz koşullar, temas sonrası statüde düşüş ve engellenme hissi gibi değişkenlerle açıklamaktadır. Düşük temas etkisini gösteren başka bir çalışmada ise dış grup üyesinin (lesbiyen bir öğrenci) 45 dakikalık bir konuşmasını dinleyen (heteroseksüel) katılımcıların tutumları olumlu yönde bir değişim gösterdiği halde yine de olumsuz tutum sınırında kalmıştır (Sakallı ve Uğurlu, 2002). Diğer yandan, farklı durumları inceleyen meta-analiz çalışmaları (ör., Pettigrew ve Tropp, 2006) ve ülkeler ve bölgeler arası yapılan çalışmalar (ör., McLaren 2003; Schneider 2008; Stein, Post ve Rinden 2000) göstermektedir ki gruplar arası temas kuramı durumlardan ve koşullardan bağımsız etkisini göstermektedir. Ayrıca, göçün fazla olduğu – dolayısıyla bütün gruplar için kaynak kullanımı gibi tehditler barındırabilecek – durumlarda gruplar arası temasın etkisi daha da güçlenmektedir (ör., McLaren 2003; Schneider 2008; Stein ve ark., 2000). Ancak, Kokkonen, Esaiasson ve Gilljam (2015) bu etkinin gruplar arası temastan kaynaklanmadığını (ör., hali hazırda göçmenlere ilişkin olumlu tutumu olan kişilerden veri toplanması gibi) göstermiştir. Yazındaki bu farklı bulgular Allport’un (1954) koşullarının önemini düşündürmektedir. Pettigrew ve Tropp (2006) meta-analiz çalışması sonuçlarında Allport’un koşulları sağlanmaksızın olumlu etkilerin bulunabileceğini göstermektedir; fakat kendilerinin de belirttiği gibi, yazında olumsuz temas durumuna dair az çalışma bulunduğu için analizleri çoğunlukla olumlu temas durumlarını içerir. Dolayısıyla Allport’un koşulları olumlu temas durumları açısından bir zorunluluk olmadığı halde, olası olumsuz temas durumları

için bir gereklilik olabilir. Husnu ve Mertan'ın (2008) Kıbrıs örneklemindeki çalışmasında Allport'un koşulları sağlanamamıştır. Araştırmacılar olumlu etkilerin bulunmamasının koşulların sağlanamaması ile ilgili olabileceğini belirtmektedir.

Benzer bir şekilde, olumlu ve olumsuz temas durumlarını inceleyen çalışmaların bulguları farklılık göstermektedir. Örneğin, olumlu ve olumsuz temas durumlarını karşılaştıran bir çalışmada, duygu durum ve bilişsel değişkenler karşılaştırılmıştır (Aberson, 2015). Bu çalışma göstermektedir ki duygu durum değişkenleri hem olumlu hem olumsuz temas durumlarıyla ilişkilidir; fakat bilişsel değişkenler (ör., kalıp yargılar) olumsuz temas durumlarıyla ilişkilidir (ayrıca bk., Stephan ve ark., 2002; Stephan, Stephan, Demitakis, Yamada ve Clason, 2000). Buna ek olarak, olumlu ve olumsuz temas durumu ve önyargı arasındaki ilişkinin tehdit algısı aracı değişkeni ile ilişkili olduğu, ama bu ilişkinin olumsuz temas durumu açısından daha güçlü olduğu bulunmuştur (Aberson, 2015). Dolayısıyla temas durumları açısından bir diğer dikkat edilmesi gereken konu da temasın olumlu veya olumsuz oluşunun yanı sıra tehdit içermemesidir. Ayrıca, olumsuz temas durumlarının etkisinin olumlu temas durumları ile telafi edilmesi de mümkündür. Örneğin Schroeder ve Risen'in (2016) çalışmasında, İsrail ve Filistin'den Amerika'ya gelen ve üç haftalığına birlikte kamp yapan çocukların birbirlerine ilişkin tutumları (kamp öncesinde, bitiminde ve bitiminden dokuz ay sonrasında) ölçülmüştür. Bu çalışmanın önemi grupların daha önceden şiddeti içeren olumsuz temas durumları yaşamış olmalarına rağmen kamp süresince Allport'un temel koşullarına dikkat edilerek oluşturulan olumlu temas durumlarının etkisini ortaya çıkarmasıdır. Bulgular göstermektedir ki kampta en az bir tane dış grup üyesi ile arkadaş olan kişilerin genel olarak dış gruba ilişkin tutumu daha olumlu olmuştur. Katılımcılar gruplar arası çatışmaların yaşandığı ülkelere döndüğünde bu olumlu etki azalsa bile kampa katılmalarından önceki ölçümle karşılaştırıldığında halen olumlu yöndedir.

Gruplar arası temas kuramının etkinliği birçok çalışma ile ispatlanmış olduğu halde, her zaman gruplar arası ilişkileri düzenlemede katkı sağlayamamaktadır. Bunun sebebi gruplar arası temas kuramının bazı kısıtlamalarının olmasıdır. İlk olarak, gruplar arası temasa fırsatın olmaması kısıtlamaların başında gelmektedir. Örneğin bazı durumlarda gruplar çok ayrı bölgelerde yaşamaktadır ve gerçek gruplar arası temas sağlanamamaktadır (ör., Turner, Hewstone, Voci ve Vonafakou, 2008). Ayrıca, Binder ve ark. (2009) temas ile ön yargı arasındaki ilişkinin iki yönlü olduğunu belirtmiştir. Buna göre, hem gruplar arası temas önyargıyı azaltabilir, hem de önyargının fazla olması gruplar arası teması azaltabilir. Dolayısıyla bazı durumlarda kuramın işleyişindeki ilk aşama olan 'sosyal temas kurma' aşaması, önyargı sebebiyle engellenmiş olabilir. Örneğin, Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda, eşcinsel tanıdığı olan kişilerin eşcinsellere ilişkin tutumu daha olumlu

çıkmıştır ve eşcinsellere ilişkin tutumu olumlu olan kişilerin eşcinsel kişilerle gruplar arası temasa daha açık olduğu belirtilmiştir (Çırakoğlu, 2006; Sakallı ve Uğurlu, 2001). Benzeri durumlar göz önüne alındığında Esaiasson ve Gilljam'ım (2015) belirttiği gibi olumlu temas deneyiminin bazı durumlarda halihazırdaki olumlu tutumlarla ilişkili olabileceği ve bu durumun olumlu etki yarattığına dair bir döngü yaşandığı düşünülebilir. Son olarak, gruplar arası temas bazı durumlarda olumsuz sonuçlara yol açabilir. Husnu ve Mertan'ın (2008) yaptığı çalışmada görüldüğü üzere, uzun süreli gruplar arası temas dış gruba ilişkin olumsuz tutumları arttırabilir.

Bu durumda, gruplar arası teması sağlamak için gerçek bir sosyal temasa ihtiyaç var mıdır sorusu akla gelmektedir. Gruplar arası temas kuramının bu kısıtlamaları gerçek bir temasa ihtiyaç olup olmadığının sorgulanmasına neden olmuştur. Belki de bu kısıtlamaların altında yüz yüze görüşmek ile ilgili bir sorun olabilir. Bu ve benzeri sorular bazı çalışmacıları yüz yüze olmaksızın temas kurulabilecek durumları kapsayan yeni sosyal temas kuramları oluşturmaya itmiştir (Turner ve Crisp, 2010). Bu çalışmacılar gerçek bir temas deneyimini içermeyen ama gruplar arası sosyal temas içeren yayılmacı temas kuramını ortaya atmışlardır.

Yayılmacı Temas Kuramı (Extended Contact Theory)

Sosyal temas çalışmaları içinde yapılan önemli katkılardan biri de sosyal temas uygulamalarında kişinin bir dış grup üyesiyle gerçek bir temas durumu yaşamak zorunda olmamasıdır (Turner ve Crisp, 2010). Bu bağlamda, ilk olarak Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp (1997) tarafından sadece iç grup ve dış grup arası sosyal temas olduğuna dair bilgiye sahip olmanın, gruplar arası tutumları düzenleyebileceği öne sürülmüştür. Wright ve arkadaşlarına (1997) göre, gerçek bir sosyal temas olmasa bile, dış gruptan biriyle teması olan bir iç grup üyesini tanımanın önyargıyı azaltan bir etkisi bulunmaktadır. Dış gruptan arkadaşı olan bir iç grup üyesini tanımak, kişiye dış grup üyeleriyle dost olunabileceği izlenimi yaratmaktadır. Ek olarak, dış gruptan arkadaşı olan iç grup üyelerinin sayısının artmasının önyargı seviyesindeki düşüşü arttıracakı belirtilmiştir (Wright ve ark., 1997). Bu kuramda önemli olan nokta, kişinin bir iç grup üyesiyle dış grup üyesinin sosyal temasına dair bilgisinin olmasıdır, doğrudan gözlemlemek gerekli değildir. Örneğin bir çalışmada, 5-11 yaş arası çocuklara bir iç grup üyesi ile bir göçmen çocuğun arkadaşlığına dair bir hikaye okutulmuştur ve bu hikayeyi okuyan çocukların göçmenlere ilişkin tutumunun böyle bir hikaye okumayan çocuklara (kontrol grubu) göre daha olumlu olduğu bulunmuştur (Cameron, Rutland, Brown ve Douch, 2006). Öğrenciler ile yapılan başka bir çalışmada ise, katılımcılardan bir yazı yarışması için küçük gruplar halinde arkadaşlık ile ilgili bir yazı yazmaları istenmiştir. Deney grubundaki öğrencilerden diğer bir gruptan kişiyle kurulan

arkadaşlık üzerine; kontrol grubunda ise sadece arkadaşlık üzerine bir yazı hazırlamaları istenmiştir (Vezzali, Stathi, Giovannini, Capozza ve Visintin, 2015). Bu çalışmanın bulgularına göre deney grubundakilerin dış gruptan edindikleri arkadaş sayısı 3 ay sonra artmıştır ve bu etkinin gruplar arası teması dair iç grup ve dış grup normlarının destekleyici algılanması ve dış grupla teması dair niyet aracı değişkenleriyle ilgili olduğu bulunmuştur.⁴ Bu çalışma uzun vadede yayılcı temasın gelecekteki olası bir teması niyetine ve gerçek bir sosyal teması dönüşebileceğini göstermektedir.

Yazında yayılcı teması savının geçerliliğini gösterebilecek başka çalışmalar da vardır. Örneğin, Heider'in (1958) denge kuramını ve Aronson ve Cope'un (1968) "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" makalesi incelendiğinde, kişilerin diğer kişilere ilişkin tutumunu belirleme sürecinde tanıdıkları kişinin tutumunu da göz önüne aldıkları görülebilir. Bu çalışmalar ile yayılcı teması kuramı arasındaki fark, Heider'in (1958) ve Aronson ve Cope'un (1968) varsayımlarının birey seviyesinde olmasına rağmen, yayılcı teması grup seviyesinde bir kuram olmasıdır.

Yayılcı teması altında yatan süreçler de farklı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Yayılcı teması etkisinin, iç grup ve dış grup adına olumlu örnekler oluşturma ve bireylerin diğer kişileri de benliğine dahil edecek şekilde tekrar kategorize etme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı Wright ve arkadaşları (1997) tarafından öne sürülmüştür ama test edilmemiştir. Daha sonraki bir çalışmada ise yayılcı teması ve gruplar arası ilişkiler arasındaki aracı değişkenler olarak gruplar arası endişe, algılanan iç/dış grup normları, ve diğer kişileri benlik kavramına dahil etmek gibi değişkenler incelenmiştir (Turner, Hewstone, Voci ve Vonofakou, 2008). Bu çalışma göstermektedir ki dış gruptan bir tanıdığı olmayan kişiler için dış gruptan bir kişiyle arkadaş olan bir iç grup üyesinin olduğunu bilmek (a) endişeyi azaltabilir, (b) iç grup normlarının dış grupla iletişime geçmek açısından olumlu olduğu izlenimi yaratabilir, (c) dış grup normlarının iletişime geçmek açısından olumlu olduğu bilgisini verebilir, ve (d) dış grubun iç grupla örtüşen yanlarının olabileceğine dair bilgi verdiği için dış grubu da benliğe dahil etme gibi bir bilişsel süreç oluşturabilir.

---

⁴ Vezzali, Stathi, Giovannini, Capozza ve Visintin'in (2015) çalışması daha sonra değinilecek hayali teması kuramı içerisinde de incelenebilir. Bu çalışmada çocuklardan dış gruptan arkadaşı olan bir iç grup üyesiyle ilgili bir yazı hazırlamaları yerine dış grup üyesiyle teması kurduklarına dair bir yazı hazırlamaları istenmiştir. Çalışmada hayal kurma (yazı hazırlama sürecinde) ve direkt teması atfı yapılması sebebiyle hayali teması kuramını destekleyen bir çalışma olarak kabul edilebilir. Diğer yandan araştırmacılar kendi çalışmalarını yayılcı teması çalışması olarak tanımladıkları için bu başlık altında ele alınmıştır.

Yazında yayılmacı temasın olumlu etkileri olumlu tutum oluşturma (Sharp, Voci ve Hewstone, 2011), dış gruba dair önyargı değişimi (Munniksma, Stark, Verkuyten, Flache ve Veenstra, 2013), dış grup çeşitliliğini algılama (Paolini, Hewstone, Cairns ve Voci, 2004), gruplar arası duygular (Tausch, Hewstone, Schmid, Hughes ve Cairns, 2011), dış grup üyeleriyle temas niyeti (Tam, Hewstone, Kenworthy ve Cairns, 2009), gelecekteki dış gruptan edinilen arkadaş sayısı (Schofield, Hausmann, Ye ve Woods, 2010; Vezzali, Stathi, Giovannini, Capozza ve Visintin, 2015), ve gruplar arası davranışlar (Eller, Abrams ve Gomez, 2012) gibi değişkenleri üzerinde gösterilmiştir. Yayılmacı temas etkisinin gizil ölçümlerde (Vezzali, Giovannini ve Capozza, 2012) ve uzun süreli ölçümlerde (Schofield, Hausmann, Ye ve Woods, 2010) geçerli olduğu da bulunmuştur. Son olarak, doğrudan gruplar arası temasın ve yayılmacı temasın davranışa yönelik niyet açısından ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Tam, Hewstone, Kenworthy ve Cairns, 2009; Wagner, Christ ve Pettigrew, 2008).

Yayılmacı temas kuramı, gruplar arası temas kuramının gerçek temas kurma ile ilgili problemlerine çözüm getirir (Turner ve Crisp, 2010). Daha önce de değinildiği gibi, gruplar arası temas kuramı gruplar arası önyargıyı azaltmak için dış gruptan bir bireyle gerçek bir temas kurulmasını ön gereklilik olarak belirtmekteydi. Yayılmacı temas kuramı ile bu gereklilik ortadan kalkmıştır. Böylece gerçek bir temas sürecinde oluşabilecek olası bir gruplar arası endişe problemi çözülmektedir (Turner, Hewstone, Voci, ve Vonofakou, 2008; Wright ve ark., 1997). Ayrıca grupların birbirinden ayrı yerlerde yaşadığı ve temas olanağının zor olduğu yerler için de çözüm imkanı sunmaktadır. Yayılmacı temas kuramı kişinin aktif olarak yaşamadığı ama bir iç grup üyesinin bir dış grup üyesiyle arasında sosyal temas oluştuğunu ima etmesi sebebiyle, özellikle temas olasılığının düşük olduğu yerler için önyargı düşürülmesi açısından uygun bir yöntemdir (Turner ve Crisp, 2010). Christ, Hewstone, Tausch, Wagner, Voci, Hughes ve Cairns (2010) farklı gruplarla ve uzun süreli toplanan verilere bakarak temas imkanının zor olduğu yerler açısından yayılmacı temasın en etkili yöntem olduğunu belirtmiştir.

Yayılmacı temas kuramının bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk olarak, bazı durumlarda iç grup üyelerinin dış grup üyeleriyle yaşadıkları temas deneyimlerini paylaşmamaları bir sınırlılık yaratmaktadır (Castelli, De Amicis ve Sherman, 2007). Bunun sebebi gruplar arası temasın iç grup normlarına aykırı olduğu düşüncesi olabileceği gibi (Clack, Dixon ve Tredoux, 2005), iç grup üyeleri tarafından grup standartları dışında bir kişi olarak algılanmak ve dışlanmak endişesi de olabilir (Marques ve Yzerbyt, 1988). Örneğin bir çalışmada dış gruptan bir kişiyle romantik ilişki yaşayan kişilerin ilişkilerinin (iç grup üyesiyle romantik ilişki yaşayan kişilere kıyasla) iç grup üyeleri tarafından daha az onay gördüğü bulunmuştur (Paterson, Turner ve Conner, 2015). Dolayısıyla dış grup üyesi ile

yaşanan bir temas durumunda kişilerin iç grup üyeleri ile bu durumu paylaşmamayı seçmeleri olası bir durumdur. Bir diğer sınırlılık ise, Crisp ve Turner'ın (2009) da değindiği gibi, bazen bireylerin yayılmacı temas için bile imkanının olmamasıdır. Örneğin gruplar ayrılmış ve tamamen farklı yerlerde yaşıyor olabilirler ve bu durumda kendi sosyal çevrelerinde yayılmacı temasları da olmayabilir (ör., dış gruptan tanıdığı olan hiç arkadaşları olmayabilir) (Crisp ve Turner, 2009). Bunun gibi imkansız durumlar, gruplar arası ilişkileri düzenlemek adına gerçek bir temasın varlığına dair bir bilgiye gerçekten ihtiyacımızın olup olmadığı sorusunu düşündürmektedir. Hayali temas kuramı da tam olarak bu sorunu ortadan kaldıracak bir yöntem öne sürmektedir.

Hayali (Kurgu) Temas Kuramı (Imagined (Simulated) Contact Theory)

Turner, Crisp ve Lambert'in (2007) önerdiği hayali temas kuramı, gruplar arası ilişkileri iyileştirmek adına hayali bir etkileşimi kullanmayı içermektedir. Hayali temas "dış grup üyesini (ya da üyelerini) içeren bir sosyal etkileşimin zihinsel olarak kurgulanmış hali" şeklinde tanımlanmıştır (Crisp ve Turner, 2009, p. 234). Dolayısıyla hayali temas, temas deneyiminin zihinsel bir yansıması gibidir (Crisp, Husnu, Meleady, Stathi ve Turner, 2010). Hayali temas çalışmalarında, katılımcılardan dış gruptan herhangi biriyle olumlu bir temas durumu yaşadıklarını hayal etmelerini istemek suretiyle bu etki yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu yönergede iki önemli vurgu vardır. Bunlar hayal etme ve olumlu bir temas olmasıdır. Bu vurguların yapılmaması durumunda, kişilerin otomatik olarak var olan olumsuz tutumlarını hatırlayabilecekleri düşünülmektedir (West, Holmes ve Hewstone, 2011).

Hayali bir sosyal temas durumunu içeren bu kurama göre, hayali temasın dış grup üyelerine dair önyargıyı azaltan ve tutumu olumlulaştıran bir etkisi bulunmaktadır (Crisp ve Turner, 2009). Yazında bulunan algı ve hayal arasında ki benzerlikleri ortaya koyan çalışmalarda bu kuramın savlarını olası kılmaktadır. Örneğin Rock (1995) gibi birçok araştırmacı gerçekliğin içsel bir zihin üretimi olduğunu, aslında bizim dış gerçekliği olduğu gibi almak yerine zihnimizde tekrar yarattığımızı iddia etmektedirler. Yine zihnimizin üretimi olan "hayal etme" (imagination) sürecinde, algı sonuçlarına benzer bilişsel, duygusal ve davranışsal çıktılar bulunmaktadır. Bu sava örnek olabilecek bir çalışmada, seyirci etkisi (bystander effect) üzerinde durulmuştur. Katılımcılardan kendilerini 10 kişinin olduğu bir yerde yemek yediklerini hayal etmeleri istenmiştir ve bu kişilerin tamamen farklı bir görevde (tek başına yemek yediğini hayal edenlere oranla) yardım etme eğilimleri azalmıştır (Garcia, Weaver, Moskowitz ve Darley, 2002). Benzer bir şekilde, nöroloji ve fizyoloji alanındaki çalışmalar algı ve hayal kurma süreçlerinin birbirine benzer nörolojik aktiviteler ve fiziksel tepkiler yarattığını

göstermektedir (ör., Farah, 1989; Kosslyn, Granis ve Thompson, 2001). Dolayısıyla hayali temas kuramının kişiler üzerinde gerçek bir temas deneyimine benzer sonuçlar yaratması alandaki bulgular ışığında olası görünmektedir.

Hayali temas kuramı farklı gruplar açısından test edilmiştir. Farklı ırk ve kültürden (ör., Almanlar ve Türkler; Kuchenbrandt ve Eyssel, 2011) ve dini görüşe sahip (ör., Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar; Turner ve Crisp, 2010) gruplar arasındaki sosyal temas ele alındığı gibi, göçmenler (Lee ve Fiske, 2006), eşcinseller (West, Husnu ve Lipps 2015), yaşlılar (Husnu ve Crisp, 2011; Turner, Crisp ve Lambert, 2007), obez kişiler (Turner ve West, 2011) ve şizofrenler (West, Holmes ve Hewstone, 2011) gibi iç gruptaki azınlıklar da ele alınmıştır. Bu açıdan aynı ülkede yaşamayan gruplar için olduğu kadar aynı ülkede yaşayan ancak belirli özellikleri ile ayrımcılığa uğrayan gruplar için de uygulanabilirliği test edilmiştir.

Yazındaki hayali temas çalışmaları, dış gruba ilişkin tutum değişimi ve gelecekte temasa geçme niyetinde artış olarak iki kategori altında toplanabilir. Dış gruba ilişkin tutum değişimi çalışmalarına bakıldığında hayali temas sonucunda katılımcıların dış gruba ilişkin tutumları daha olumlu hale geldiği bulunmuştur (ör., Turner, Crisp ve Lambert, 2007). Tutum değişiminin göstergesi olarak aslında iç grubu yüceltmek için yapılan kendi özelliklerini yansıtmaya eğilimini katılımcılar dış grup üyeleri için sergilemişlerdir; böylece olumlu kişilik özellikleri ile dış grup özelliklerindeki benzerlik açısından artış gözlemlenmiştir (Stathi ve Crisp, 2008). İlave olarak, bir kişiden dış gruba dair olumlu genelleme eğilimi artmıştır (Harwood, Paolini, Joyce, Rubin ve Arroyo, 2010; Stathi, Crisp ve Hogg, 2011). Hayali temas kuran kişilerin değerlendirmeleri kalıpyargıların içeriği modeline (Stereotype Content Model; Fiske, Cuddy, Glick, ve Xu, 2002; bu kuramın detaylı Türkçe açıklaması için bk. Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2010) göre en olumsuz değerlendirilen gruplar için bile kontrol grubundan daha olumlu çıkmıştır (Brambilla, Ravenna ve Hewstone, 2012). Hayali temas etkisi öz-kalıpyargılama seviyelerinde azalma ile de gözlemlenmiştir (Abrams, Crisp, Marques, Fagg, Bedford ve Provias, 2008). Tutumlardaki bu değişim örtük ölçümlerde (Turner ve Crisp, 2010), ve ikincil aktarım etkisi (temas kurulan grup dışındaki gruplara ilişkin tutum değişimi) ile birlikte bulunmuştur (Harwood, Paolini, Joyce, Rubin ve Arroyo, 2010). Ayrıca hayali temas ve tutum değişimi arasındaki ilişkinin, dış grup üyelerini yeni bir kategori geliştirme sebebiyle iç gruba dahil etme (ör., yapılacak bir yarışmada dış grup üyeleriyle aynı takımda olmak) değişkeni ile artırılabilirliği bulunmuştur (Vezzali, Stathi, Crisp, Giovannini, Capozza ve Gaertner, 2015). Son olarak, hayali temas etkisinin bir ay sonraki ölçümde halen devam ettiği bulunmuştur (Küçükkömürler, 2013).

Tutum ve değerlendirmelere dair bu bulgular araştırmacıları katılımcıların geleceğe yönelik niyetlerinde ve davranışlarında bir değişim olup olamayacağını araştırmaya yönlendirmiştir. Hayali temas kuramının savlarından biri de hayali temasın kişilerin gerçek bir temas öncesi kullanılabilirlikleri bir araç olduğudur (Crisp ve Turner, 2009; Crisp ve ark., 2010; Turner ve Crisp, 2010). Husnu ve Crisp (2011, 2010), detaylı ve somut hayal kurmanın, bir davranışı daha gerçekteleştirebilir algılamaya sebep olduğu savıyla hareket ederek hayali temas değişimlemesini hayal kurarken gözleri kapatma ve daha detaylı hayal kurma gibi yeni koşullarla test etmişlerdir. Gelecekte olası bir sosyal temasa ilişkin niyet ve davranışı ölçmeyi hedefleyen bu çalışmalar şunu göstermektedir: katılımcılar hayali temas kurduklarında (a) gelecekte temasa geçme niyetleri artmıştır (Husnu ve Crisp, 2010), (b) dış grup üyesine yardım etme niyetleri bir ve iki hafta sonraki ölçümlerde artmıştır (Vezzali ve ark., 2015), (c) gözlerini kapatarak hayal kurulduğunda gelecekte temasa geçme niyetleri (gözler açık hayal etme koşuluna oranla) daha yüksek çıkmıştır (Husnu ve Crisp, 2011), (d) “nerede” ve “ne zaman” bu temasın gerçekteleştirene dair detaylar hayal edildiğinde hayali temas etkisi artmıştır (Husnu ve Crisp, 2010), (e) gelecekte tanışmayı bekledikleri dış grup üyelerinin sayısı yükselmiştir (Husnu ve Crisp, 2011), ve (f) detaylı hayal edildiğinde bir gün sonra alınan ölçümlerde hayal ettikleri senaryoları daha iyi hatırlamışlardır (Husnu ve Crisp, 2010). Son olarak, Turner ve West (2011) hayali temasın davranış üzerindeki etkisini araştırmıştır ve bunun için hayali temas deneyiminden sonra, katılımcılara dış gruptan bir bireyle yan yana oturacakları söylenmiş ve sandalyeleri yerleştirmeleri istenmiştir. Katılımcıların kendi sandalyeleri ile dış gruptan gelecek kişinin oturması için konumlandırığı sandalye arasındaki mesafe ölçümleri alınmıştır ve hayali temas kuran katılımcıların dış gruptan gelecek kişiyle sandalyelerinin daha yakın konumlandırığıkları bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise gelecekte sosyal temas kurma niyetinin, olumlu tutum gelişimi aracı değişkeni ile birlikte etki ettiği bulunmuştur (Stathi, Cameron, Hartley ve Bradford, 2014).

Günümüzde hayali temas olgusu, araştırmacıların oldukça ilgisini çekmektedir. Bu sebeple, yakın zamanda geliştirilmesine rağmen, kuramla ilgili 80’den fazla çalışma yapılmıştır. Yakın zamanda yapılan bir meta-analiz çalışması (Miles ve Crisp, 2014) hayali temasın gruplar arası yanlılığı tutum, duygular, niyet ve davranış açasından hem açık hem de gizil ölçümlerde istatistiksel olarak azalttığını göstermiştir. Bulgular gelecekte görüşme niyetinin tutum değişiminden daha güçlü olarak etkilendiğine de işaret etmektedir. İlginç bir bulgu olarak hayali temasın çocuklarda yetişkinlere oranla daha güçlü etkileri olduğu görülmüştür. Bu tür bulgular da araştırmacıları hayali temasın bir eğitim stratejisi olarak kullanılmasıyla olumlu sosyal değişimlerin sağlanabileceği önerisine götürmüştür.

Hayali temas kuramının olumlu yanlarından biri gruplar arası endişeyi düşürmesidir (Turner ve ark., 2007). Gruplar arası endişe, kişilerin dış gruptan biriyle yaşadığı bir temas durumunda yaşadığı olumsuz duygu durumunu ve ayrımcılık/reddedilme gibi olası durumlara dair endişeyi içermektedir (Stephan ve Stephan, 1985). Dolayısıyla; hayali temas kuramı diğer temas kuramları gibi gruplar arası endişenin azalmasına dair bulgular sunmaktadır (Crisp ve Turner, 2009), ama doğrudan bir teması ima etmesine rağmen (yayılmacı temas kuramının tersine) gerçek bir temas durumunu içermediği için (gruplar arası temas kuramının tersine) endişeyle başa çıkma konusunda daha rahat bir ortam sağlamaktadır. Diğer bir olumlu yanı ise gelecekteki olası bir temas durumu için kişileri hazırlamasıdır. Bu açıdan zihinsel bir prova işlevi görmektedir (Turner ve ark., 2007). Son olarak uygulama kolaylığı ve ekonomik yükünün az olması sebebiyle fayda sağlamaktadır.

Hayali temas kuramının olumsuz yanlarından biri gerçek bir temas içermemesidir. Gruplar arası temas kuramı ile karşılaştırıldığında etkisinin ve gücünün uzun vadede daha kısıtlı olacağı düşünülebilir (Crisp ve Turner, 2009). Dolayısıyla, bazı durumlarda hayali temas kuramını gerçek bir temas (gruplar arası temas kuramı) ile birlikte kullanmak daha etkili bir sonuç elde etmek için faydalı olabilir.

Türkiye’de Yapılan Temas Çalışmaları

Türkiye’de gruplar arası ilişkileri araştırmak ve düzenlemek adına sosyal temas kuramları araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla gruplar arası temas kuramını kullanmaktadır. Yayılmacı temas ve hayali temas kuramları ile ilgili ise çok az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Gruplar arası temas çalışmalarına bakıldığında Türkiye’de yapılan çalışmalar kuramın ülkemizdeki etkisini göstermektedir. Örneğin, Bikmen (1999) Türkiye’de yaşayan 10 etnik gruba ilişkin tutumları araştıran çalışmasında sosyal temas arttıkça sosyal mesafenin azaldığını bulmuştur. Alandaki diğer çalışmalarda ırksal (Türk-Kürt, Güler, 2013; Yürek, 2014; Türk-Rum, Husnu ve Lajunen, 2015), mezhepsel (Sünni-Alevi, Akbaş, 2010; Bükün ve Cingöz-Ulu, 2016; Durmaz, 2015), cinsel yönelim grupları (Çırakoğlu, 2006; Gelbal ve Duyan, 2006; Sakallı ve Uğurlu, 2002), başörtülü kadınlar (Kunduz, 2009; Sever, 2014), göçmenler (Yürek, 2010) ve sığınmacılar (Karaoğlu, 2015) gibi farklı gruplar açısından da gruplar arası temasın etkisi incelenmiştir.

Bu çalışmaların bulgularına göre temasın olumlu bir etkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, eşcinsellerle halihazırda yapılmış olan sosyal temasın (tanındığı birinin olması) (Çırakoğlu, 2006; Gelbal ve Duyan, 2006), gelecekte

yaşanabilecek olası bir temasa ilişkin olumlu tutumların bulunmasının (Gelbal ve Duyan, 2006) ve deneysel süreçte temasta bulunulmasının (Sakallı ve Uğurlu, 2002) tutumlar üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Benzer bir şekilde, gruplar arası arkadaşlığın (Türk-Kürt kökenli gruplar, Güler, 2013; başörtülü olan ve olmayan kadınlar, Kunduz, 2009) ve gruplar arası evlilikler yoluyla oluşturulan temasın (farklı aşiret grupları, Akdoğan, 2015) gruplar arası tutumlar üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Diğer yandan, Sever (2014) yayılmacı temasın ve Küçükkömürler (2013) hayali temasın gerçek bir temas deneyimine benzer şekilde gruplar arası ilişkiler üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu göstermişlerdir. Küçükkömürler (2013) çalışmasında hayali temasın önyargı üzerindeki etkisinin bir ay sonraki ölçümlerde de devam ettiğini bulmuştur.

Gruplar arası temasın özelliklerine dair bulgulara baktığımızda; örneğin Aleviler ve Sünniler arasında temas sıklığının (Durmaz, 2015) ve temas kalitesinin (Akbaş, 2010) gruplar arası önyargıları ve iç-grup yanlılığını (Bükün ve Cingöz-Ulu, 2016) azaltan bir etkisi olduğu bulunmuştur. Temasın az olması durumunun olumsuz etkisi de yazında gösterilmektedir. Kuzey Kıbrıs'da yapılan bir çalışmanın bulgularına göre, Kıbrıs Türk kesiminde yaşayan kişilerin Rum kesimdekilere ilişkin tutumlarının iç-grup yanlılığı nedeniyle oluşan temas azlığı ve bu durumun getirisi olarak dış-gruba dair kalıp yargıların artması şeklinde olduğu bulunmuştur (Husnu ve Lajunen, 2015). Dolayısıyla ülkemizde ve Kıbrıs'ta yapılan çalışmalar açısından iç grup yanlılığının temas üzerindeki olumsuz etkisi ve temasın önyargılar üzerindeki olumlu etkileri çalışmalarla desteklenmektedir.

Diğer yandan, Yürek (2014) yerel nüfus ve bölgeye göç eden Kürt nüfus arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla yaptığı görüşmelerde ilginç bir sonuca ulaşmıştır. Yerel halk ve göçen halk açısından temas durumunun farklı etkileri olduğu bulunmuştur. Göç nedeniyle gelen Kürt katılımcılar yaşanan olumlu temasları yerel halka dair olumlu genellemelere dönüştürürken; yerel halk olumlu temas deneyimlerini istisnai bir durum olarak değerlendirmektedirler. Bu durum, Yürek'in (2014) de belirttiği gibi Allport'un (1954) koşullarının önemini ve Tropp ve Pettigrew'in (2005)⁵ çalışmasında bulunan azınlık/çoğunluk statüsünde olan kişiler açısından sürecin farklı olduğu bulgusunu düşündürmektedir (Ayrıca bk., Baysu, Phalet ve Brown, 2014; Mallett, Akimoto ve Oishi, 2015). Ayrıca Güler'in (2013) de çalışmasında gösterdiği üzere temasın olumlu ya da olumsuz olmasının gruplar arası ilişkiler üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır.

---

⁵ Tropp ve Pettigrew (2005) ve Mallett, Akimoto ve Oishi (2015) çalışmalarında çoğunluk statüsünde olan kişilerin temas durumunun olumlu etkilerini daha fazla yaşadığını bulmuştur. Bu bulgu Güler'in (2013) bulguları ile çelişmektedir. Dolayısıyla Türkiye koşullarında azınlık-çoğunluk statüsü açısından temas durumunda yaşanan farkların araştırılması gelecek çalışmalar için önerilebilir.

Türkiye’deki hali hazırdaki çeşitlilik (ırk, mezhep, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi farklılıklar), ülke içindeki insan hareketliliği (göçmenlik, mültecilik ve sığınmacılık) ve farklı kişilerle aynı ortamı paylaşma gerekliliği yaratan koşullar (yatılı okullar, üniversite eğitimi, öğrenci kampları, askerlik ve memuriyette yaşanan tayinler) göz önüne alındığında temas kuramlarının test edilmesi açısından Türkiye’nin uygun bir ülke olduğu düşünülebilir. Zaman zaman gözlemlenen gruplar arası çatışmalar ve Türkiye’nin görece ilişkisel kültürel yapısı düşünüldüğünde gruplar arası temas kuramlarının etkinliği ve uygunluğu gelecek çalışmalarda ele alınmalıdır. Gelecek çalışmalarda yukarıda bahsedilen doğal olarak oluşmuş temas deneyimleri üzerine yoğunlaşılacağı gibi, ülkemizdeki ilişkisel yapının yayılmacı temas açısından etkisi de kültürel bağlamda incelenebilir. Buna ek olarak, Türkiye’de gruplar arası çalışmalarda ele alınan grupların azınlık/çoğunluk konumları ve çalışmanın yapıldığı dönemde gruplar arası çatışma olup olmadığı gibi farklı unsurlar da çalışmalarda değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bu makalenin amacı, gruplar arası sosyal temas kuramları hakkında bir derleme sunarak yazına katkı sağlamaktır. Gruplar arası temas kuramları Allport’un (1954) sosyal temas hipoteziyle ve ardından bu hipoteze bağlı olarak Pettigrew (1998) tarafından geliştirilen gruplar arası temas kuramıyla başlamıştır. Gruplar arası temas kuramı önyargı değişimini hedefleyen ve geçerliliği çalışmalarla ortaya koyulmuş bir kuramdır. Fakat bazen bir sınırlılığa dönüşebilecek bir şekilde, gerçek bir sosyal temasa ihtiyaç duyar. Temas imkanının az olduğu durumlarda ise yayılmacı temas kuramı etkili olabilir. Yayılmacı temas kuramına (Wright ve ark., 1997) göre kişilerin kendi grubundan birinin dışı gruptan biriyle sosyal temasının olduğuna dair bilgi sahibi olma önyargıyı azaltır. Bu kuramda eksik olan ise doğrudan bir temasın olmamasıdır. Ayrıca, hiçbir şekilde temasın mümkün olmadığı durumlar da söz konusu olabilir. Bu durumda hayali temas kuramı (Turner ve ark., 2007), gerçek bir temasa ihtiyaç duymadığı için, daha etkili olabilir. Hayali temas kuramı, dış gruptan bir kişiyle olumlu bir temasa geçildiğini hayal etmenin tutumlar üzerinde olumlu bir etkisi olacağını savunur. İlâveten, hayali bir ön süreç olarak düşünüldüğünde hazırlık süreci gibi bir işlev görebilir (ör., Turner ve West, 2011). Bu sebeple olası bir gruplar arası endişeyi sosyal temas olmaksızın azaltacağı için (gruplar arası temas kuramında bu etkinin sosyal temas süresince olduğu öne sürülmektedir), gerçek bir temas durumunda endişeden uzak bir temas kurulmasını sağlayabilir.

Gruplar arası temas kuramları, gruplar arası ilişkileri düzenlemede önemli bir yer tutar. Lemmer ve Wagner'ın (2015) gruplar arası temas (doğrudan temas) ve yayılmacı temas (dolaylı temas) kuramlarını içeren bir meta-analiz çalışması göstermektedir ki sosyal temas müdahaleleri zaman içinde etkisini kaybetmemektedir. Ayrıca gruplar arası temas ve yayılmacı temas kuramlarının etkisi ciddi toplumsal çatışmalar yaşayan gruplar arasında dahi etkilidir (Lemmer ve Wagner, 2015). Dolayısıyla koşulların gerekliliğine ve kuramların işlevselliğine göre farklı durumlarda farklı gruplar arası temas kuramları kullanılabilir. Aynı zamanda gruplar arası ilişkileri düzenlemek adına bu kuramları birlikte kullanmak mümkün olabilir. Örneğin yayılmacı temas oluşturulmuş bir gruba daha sonra gerçek bir sosyal temas imkanı sunulabilir. Böylece bu gruptaki kişiler kendi grup normlarının dış gruba sosyal temas kurma açısından olumlu olduğunu bilerek temasa geçebilirler. Yayılmacı teması ve gruplar arası teması birlikte kullanan bir çalışmada (Christ ve ark., 2010) doğrudan temasın tutumların kalıcılığı açısından yayılmacı temasa oranla daha güçlü olduğu fakat iki temas durumunun birlikte kullanılmasının uzun vadede olumlu tutumların kalıcılığı açısından etkili olduğu gösterilmiştir. Ek olarak, hayali temas uygulamasından sonra gerçek bir sosyal temas imkanı sunulabilir. Bu durumda hayali temas süresince endişesi azalmış ve bir temas hazırlığı yapmış olan kişilerin gerçek sosyal temas süreçleri daha olumlu geçebilir.

Türkiye açısından temas kuramlarına bakıldığında ise yazında eksiklikler olduğu görülmektedir. Gruplar arası sosyal temas kuramı çalışmalarda incelenmiş olsa da hayali temas ve yayılmacı sosyal temas çalışmaları açısından alanda az sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat halihazırdaki çalışmalardan edindiğimiz bilgiler, temas çalışmalarının Türkiye koşullarında da gruplar arası ilişkiler adına olumlu etkisi bulunduğu yönündedir. Ek olarak uluslar arası yazın ile farklılaşan bulgularda bulunmaktadır. Bu durum alanın Türkiye koşulları açısından temas kuramlarını ele almasının önemini ve gerekliliğini göstermektedir.

Sonuç olarak, gruplar arası temas kuramları birbirini çürütmez, aksine birbirinden beslenerek yeni çözümler sunarlar ve gruplar arasında olumlu bir sosyal iklim yaratmak için bazı durumlarda bu çözümleri bir arada kullanmak mümkündür. Olumlu sosyal değişimler ile gruplar arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesine katkı sağlanabilir. Anadolu kültürü bağlamında farklı sosyal temas kuramlarının ele alınması ve araştırmacıların eleştirel ve yaratıcı bir bakış açısıyla yeni araştırma soruları geliştirmeleri ülke sorunlarının giderilmesi açısından önemli bilgiler sağlayabilir.

Kaynaklar

- Aberson, C. L. (2015). Positive intergroup contact, negative intergroup contact, and threat as predictors of cognitive and affective dimensions of prejudice. *Group Processes and Intergroup Relations*, 18, 743–760.
- Abrams, D., Crisp, R. J., Marques, S., Fagg, E., Bedford, L. ve Provias, D. (2008). Threat inoculation: Experienced and imagined intergenerational contact prevents stereotype threat effects on older people's math performance. *Psychology and Aging*, 23, 934–939.
- Akbaş, G. (2010). *Social identity and intergroup relations: The case of Alevis and Sunnis in Amasya*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akdoğan, N. (2015). *Basit kategorizasyona karşı çapraz kategorizasyonun gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkisi: Ertuşi ve Pinyanişi aşiret grupları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aktan, T. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2013). Kalıpyargı içeriği modeline sosyal bağlamsal bir yaklaşım: Bağlam içinde kalıpyargı içerikleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(31), 15-31.
- Allport, G. (1954) *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Amir, Y. (1976). The role of intergroup contact in change of prejudice and ethnic relations. P.A. Katz (Ed.), *Toward the elimination of racism* (s. 245- 308). New York: Pergamon.
- Aronson, E. ve Cope, V. (1968). My enemy's enemy is my friend. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 8-12.
- Baysu, G., Phalet, K. ve Brown, R. (2014). Relative group size and minority school success: The role of intergroup friendship and discrimination experiences. *British Journal of Social Psychology*, 53, 328–349
- Bem, D. J. (1972). Constructing cross- situational consistencies in behavior: Some thoughts on Alker's critique of Mischel. *Journal of Personality*, 40(1), 17-26.
- Bikmen, N. (1999). *National identity and ethnic prejudice in Turkish sample*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A., ... ve Leyens, J. P. (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among

- majority and minority groups in three European countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 843-856.
- Brambilla, M., Ravenna, M. ve Hewstone, M. (2012). Changing stereotype content through mental imagery: Imagining intergroup contact promotes stereotype change. *Group Process and Intergroup Relations*, 15(3), 305-315.
- Brewer, M. B. ve Kramer, R. M. (1985). The psychology of intergroup attitudes and behavior. *Annual Review of Psychology*, 36(1), 219-243.
- Brophy, I. N. (1946). The luxury of anti-negro prejudice. *Public Opinion Quarterly*, 9, 456-466.
- Brown, R., Vivian, J. ve Hewstone, M. (1999). Changing attitudes through intergroup contact: The effects of group membership salience. *European Journal of Social Psychology*, 29, 741-764.
- Bükün, M. F. ve Cingöz-Ulu, B. (Kasım, 2016). *Alevi kimliği, madımak hatıraları ve iç-grup yanlılığında gruplar arası temasın düzenleyici etkisi*. 1. Sosyal Psikoloji Kongresinde sunulan sözlü bildiri, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 17-19 Kasım.
- Cameron, L., Rutland, A., Brown, R. ve Douch, R. (2006). Changing children's intergroup attitudes toward refugees: Testing different models of extended contact. *Child Development*, 77(5), 1208-1219.
- Castelli, L., De Amicis, L., ve Sherman, S. J. (2007). The loyal member effect: On the preference for ingroup members who engage in exclusive relations with the ingroup. *Developmental Psychology*, 43, 1347-1359.
- Christ, O., Hewstone, M., Tausch, N., Wagner, U., Voci, A., Hughes, J. ve Cairns, E. (2010). Direct contact as a moderator of extended contact effects: Cross-sectional and longitudinal impact on outgroup attitudes, behavioral intentions, and attitude certainty. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1662-1672.
- Çelik, A. B. (2014). *Encounters and perceptions: A descriptive study on the local and Kurdish residents of Lüleburgaz*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi/Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- Çırakoğlu, O. C. (2006). Perception of homosexuality among Turkish university students: The role of labels, gender, and prior contact. *The Journal of Social Psychology*, 146, 293-305.
- Clack, B., Dixon, J. ve Tredoux, C. (2005). Eating together apart: Patterns of segregation in a multi-ethnic cafeteria. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 15, 1-16.

- Cohen, E. G. ve Lotan, R. A. (1995). Producing equal-status interaction in the heterogeneous classroom. *American Educational Research Journal*, 32, 99-120.
- Cook, S. W. (1984). Cooperative interaction in multiethnic contexts. N. Miller ve M. Brewer (Ed.), *Groups in contact: The psychology of desegregation* (s. 155-185). New York: American Press.
- Crisp, R. J. Husnu, S., Meleady, R. Stathi, S. ve Turner, R. N. (2010). From imagery to intention: A dual route model of imagined contact effects. *European Review of Social Psychology*, 21, 188-236.
- Crisp, R. J. ve Turner, R. N. (2009). Can imagined interactions produce positive perception? Reducing prejudice through simulated social contact. *American Psychologist* 64(4), 231-240.
- Deutsch, M. ve Collins, M. (1951). *Interracial housing: A psychological evaluation of a social experiment*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Durmaz, A. (2015). *Alevi ve Sünnilerde sosyal kimlik ve ön yargı (Malatya örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Eller, A. ve Abrams, D. (2004). Come together: Longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and the common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European Journal of Social Psychology*, 34, 229-256.
- Eller, A., Abrams, D. ve Gomez, A. (2012). When the direct route is blocked: The extended contact pathway to improving intergroup relations. *International Journal of Intercultural Relations*, 36, 637-646.
- Farah, M. J. (1989). The neural basis of mental imagery. *Trends in Neurosciences*, 12(10), 395-399.
- Festinger, L. (1962). *A theory of cognitive dissonance*. Los Angeles: Stanford University Press.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P. ve Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878-902.
- Garcia, S. M., Weaver, K., Moskowitz, G. B. ve Darley, J. M. (2002). Crowded minds: The implicit bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 4, 843-853.

- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Rust, M. C., Nier, J. A., Banker, B. S., Ward, C. M. ve ark. (1999). Reducing intergroup bias: Elements of intergroup cooperation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 388-402.
- Gelbal, S. ve Duyan, V. (2006). Attitudes of university students toward lesbian and gay men in Turkey. *Sex Roles*, 55, 573-579.
- Güler, M. (2013). Gruplar arası temas, kaygı ve yanlılığın sosyal mesafeye etkisi: Türk ve Kürt kökenli gruplar üzerine bir çalışma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Harwood, J., Paolini, S., Joyce, N., Rubin, M. ve Arroyo, A. (2010). Secondary transfer effects from imagined contact: Group similarity affects the generalization gradient. *British Journal of Social Psychology*, 50(1), 180-189.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley
- Hewstone, M. E. ve Brown, R. E. (1986). *Contact and conflict in intergroup encounters*. Basil: Blackwell.
- Hewstone, M., Lollot, S., Swart, H., Myers, E., Voci, A., Al Ramiah, A., ve Cairns, E. (2014). Intergroup contact and intergroup conflict. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 20(1), 39-53.
- Husnu, S. ve Crisp, R. J. (2010). Elaboration enhances the imagined contact effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 943-950.
- Husnu, S. ve Crisp, R. J. (2011). Current problems and resolutions: Enhancing the imagined contact effect. *The Journal of Social Psychology*, 116(1), 113-116.
- Husnu, S. Ve Lajunen, T. (2015). Predictors of intergroup bias in Turkish Cypriots. *International Journal of Intercultural Relations*, 44, 63-71.
- Husnu, S. ve Mertan, B. (2008). *Intergroup contact: the case of Cyprus*. International Congress of Psychology'de sunulan bildiri, Berlin, Germany.
- Jackman, M. R. ve Crane, M. (1986). "Some of my best friends are black...": Interracial friendship and whites' racial attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 50(4), 459-486.
- Karaoğlu, E. (2015). *The role of social dominance orientation, empathy and perceived threat in predicting prejudice of Turkish citizens toward Syrian immigrants*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kokkonen, A., Esaiasson, P. ve Gilljam, M. (2015). Contact in context: Does intergroup contact function (better) in high threat contexts?. *Ethnic and Racial Studies*, 1-19.
- Koschate, M. ve Van Dick, R. (2011). A multilevel test of Allport's contact conditions. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14(6), 769-787.
- Kosslyn, S. M., Ganis, G. ve Thompson, W. L. (2001). Neural foundations of imagery. *Nature Reviews Neuroscience*, 2(9), 635-642.
- Kuchenbrandt, D. ve Eyssel, F.A. (2011). Don't think..feel! The effects of affective versus cognitive focus during imagined intergroup contact. Annual Scientific Meeting of the International Society for Political Psychology'de sunulan bildiri, İstanbul, Turkey.
- Kunduz, C. Ö. (2009). An exploration of the predictors of prejudice among students with and without headcover. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükkömürler, S. (2013). *Reducing prejudice through imagined social contact*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lee, T. L. ve Fiske, S. T. (2006). Not an outgroup, not yet an ingroup: Immigrants in the stereotype content model. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 751-768.
- Lemmer, G. ve Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta-analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 45, 152-168^[1]_{SEP}.
- Lolliot, S.D., Schmid, K., Hewstone, M., Al Ramiah, A., Tausch, N. ve Swart, H. (2013). Generalized effects of intergroup contact: The secondary transfer effect. G. Hodson, ve M. Hewstone (Ed.), *Advances in intergroup contact* (s.81-112). London, UK: Psychology Press.
- Mallett, R. K., Akimoto, S. ve Oishi, S. (2015). Affect and understanding during everyday cross-race experiences. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Advance online publication.
- Marques, J. M. ve Yzerbyt, V. Y. (1988). The black sheep effect: Judgmental extremity towards ingroup members in inter- and intra-group situations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 287-292.
- McGarry, J. ve O'leary, B. (1995). *Explaining Northern Ireland*. Oxford: Blackwell.

- McLaren, L. M. 2003. Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces* 81(3), 909–936.
- Miles, E. ve Crisp, R. C. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Process and Intergroup Relations*, 17 (1), 3-26.
- Munniksma, A., Stark, T. H., Verkuyten, M., Flache, A. ve Veenstra, R. (2013). Extended intergroup friendships within social settings: The moderating role of initial outgroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 16, 752–770.
- Paolini, S., Hewstone, M., Cairns, E. ve Voci, A. (2004). Effects of direct and indirect cross-group friendships on judgements of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The mediating role of an anxiety-reduction mechanism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 770–786.
- Paterson, J. L., Turner, R. N. ve Conner, M. T. (2015). Extended contact through cross-group romantic relationships. *Journal of Applied Social Psychology*, 45, 489-497.
- Pettigrew, T. F. (1986). The contact hypothesis revisited. *Contact and Conflict in Intergroup Encounters*, 49, 169-195.
- Pettigrew, T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(2), 173-185.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49, 65-85.
- Pettigrew, T. F. (2009). Secondary transfer effect of contact: Do intergroup contact effects spread to non-contacted outgroups?. *Social Psychology*, 40(2), 55-65.
- Pettigrew, T. F. (2016). In Pursuit of three theories: Authoritarianism, relative deprivation, and intergroup contact. *The Annual Review of Psychology*, 67(1), 1-21.
- Pettigrew, T. F. ve Troop, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-786.
- Pettigrew, T. F. ve Troop, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic test of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38, 922-934.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2011). *When groups meet: The dynamics of intergroup contact*. New York: Psychology Press.

- Rock, I. (1995). *Perception*. Scientific American Library. New York (distributed in the United Kingdom by WHFreeman, Oxford).
- Sakallı, N. ve Uğurlu, O. (2001). Effects of social contact with homosexuals on heterosexual Turkish university students' attitudes towards homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 42(1), 53-61.
- Sakallı, N. ve Uğurlu, O. (2002). The effects of social contact with a lesbian person on the attitude change toward homosexuality in Turkey. *Journal of Homosexuality*, 44(1), 111-118.
- Schneider, S. L. (2008). Anti-immigrant attitudes in Europe: Outgroup size and perceived ethnic threat. *European Sociological Review* 24(1), 53-67.
- Schofield, J.W. Hausmann, L.R.M., Yee, F. ve Woods, R. L. (2010). Intergroup friendship on campus: Predicting close and casual friendships between White and African-American first-year college students. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13(5), 585-602.
- Schroeder, J. ve Risen, J. L. (2016). Befriending the enemy: Outgroup friendship longitudinally predicts intergroup attitudes in a coexistence program for Israelis and Palestinians. *Group Processes and Intergroup Relations*, 19(1), 72-93.
- Sever, G. (2014). Predictors of prejudice against different types of head-covering practices. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sharp, M., Voci, A. ve Hewstone, M. (2011). Individual difference variables as moderators of the effect of extended cross-group friendship on prejudice: Testing the effects of public self-consciousness and social comparison. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14, 207- 221.
- Shook, N. J., Hopkins, P. D. ve Koech, J. M. (2015). The effect of intergroup contact on secondary group attitudes and social dominance orientation. *Group Processes and Intergroup Relations*, 19(3), 328-347.
- Stathi, S., Cameron, L., Hartley, B. ve Bradford, S. (2014). Imagined contact as a prejudice-reduction in schools: The underlying role of similarity and attitude. *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 536-546.
- Stathi, S. ve Crisp, R. J. (2008). Imagining intergroup contact promotes projection to outgroups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(4), 943-957.
- Stathi, S., Crisp, R. J. ve Hogg, M. A. (2011). Imagining intergroup contact enables member to group generalization. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 15(3), 275-284.

- Stein, R. M., Post, S. S. ve Rinden, A. L. (2000). Reconciling context and contact effects on racial attitudes. *Political Research Quarterly*, 53, 285–303.
- Stephan, C. W., Stephan, W. G., Demitrakis, K. M., Yamada, A. M. ve Clason, D. L. (2000). Women's attitudes toward men: An integrated threat theory approach. *Psychology of Women Quarterly*, 24, 63–73.
- Stephan, W. G., Boniecki, K. A., Ybarra, O., Bettencourt, A., Ervin, K. S., Jackson, L. A., ... ve Renfro, C. L. (2002). The role of threats in racial attitudes of Blacks and Whites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1242–1254.
- Stephan, W. G. ve Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55, 729–743.
- Stephan, W. G. ve Stephan, C. W. (1985). Intergroup Anxiety. *Journal of Social Issues*, 41, 157–176.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robber's Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Institute of Intergroup Relations.
- Sherif, M. ve Sherif, C. (1969). *Social psychology*. New York: Harper ve Row Publishers.
- Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J. B. ve Cairns, E. (2009). Intergroup trust in Northern Ireland. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 45–59.
- Tausch, N., Hewstone, M., Schmid, K., Hughes, J. ve Cairns, E. (2011). Extended contact as a function of closeness of relationship with ingroup contacts. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14, 239–254.
- Tropp, L. R. ve Pettigrew, T. F. (2005). Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive indicators of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1145–1158.
- Turner, R. N. ve Crisp, R. J. (2010). Imagining intergroup contact reduces implicit prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 49, 129–142.
- Turner, R. N., Crisp, R. J. ve Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 427–441.
- Turner, R. N., Hewstone, M., Voci A. ve Vonofakou, C. (2008). A test of the extended intergroup contact hypothesis: The mediating role of intergroup anxiety, perceived ingroup and outgroup norms, and inclusion of the outgroup in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(4), 843–860.

- Turner, R. N. ve West, K. (2011). Behavioral consequences of imagining intergroup contact with stigmatized outgroups. *Group Process and Intergroup Relations*, 15(2), 193-202.
- Van Oudenhoven, J. P., Groenewoud, J. T. ve Hewstone, M. (1996). Cooperation, ethnic salience and generalization of interethnic attitudes. *European Journal of Social Psychology*, 26(4), 649-661.
- Vezzali, L., Giovannini, D. ve Capozza, D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: Direct contact, extended contact, explicit and implicit teachers' prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 569-581.
- Vezzali, L., Stathi, S., Crisp, R. J., Giovannini, D., Capozza, D. ve Gaertner, S. L. (2015). Imagined intergroup contact and common ingroup identity: An integrative approach. *Social Psychology*, 46(5), 265-276.
- Vezzali, L., Stathi, S. ve Giovannini, D. (2012). Indirect contact through book reading: Improving adolescents' attitudes and behavioral intentions toward immigrants. *Psychology in the Schools*, 49, 148-162.
- Vezzali, L., Stathi, S., Giovannini, D., Capozza, D. ve Visintin, E. P. (2015). 'And the best essay is. . .': Extended contact and cross-group friendships at school. *British Journal of Social Psychology*, 54, 601-615.
- Vonofakou, C., Hewstone, M. ve Voci, A. (2007). Contact with outgroup friends as a predictor of meta-attitudinal strength and accessibility of attitudes towards gay men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 804-820.
- Wagner, U., Christ, O. ve Pettigrew, T. F. (2008). Prejudice and group related behaviour. *Journal of Social Issues*, 64, 403-416.
- Wagner, U. ve Machleit, U. (1986). "Gastarbeiter" in the Federal Republic of Germany: Contact between Germans and migrant populations. M. Hewstone ve R. Brown (Ed.), *Contact and conflict in intergroup encounters*. New York: Basil Blackwell.
- West, K., Holmes, E. A. ve Hewstone, M. (2011). Enhancing imagined contact to reduce prejudice against people with schizophrenia. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14(3), 407-428.
- West, K., Husnu, S. ve Lipps, G. (2015). Imagined contact Works in high-prejudice contexts: Investigating imagined contact's effects on anti-gay prejudice in Cyprus and Jamaica. *Sexuality Research and Social Policy*, 12, 60-69. Doi. 10.1007/s13178-014-0172-7.
- West, K., Turner, R. ve Levita, L. (2015). Applying imagined contact to improve physiological responses in anticipation of intergroup interactions and the

- perceived quality of these interactions. *Journal of Applied Social Psychology*, 45, 425-436.
- Wilder, D. A. ve Thompson, J. E. (1980). Intergroup contact with independent manipulations on in-group and out-group interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(4), 589-603.
- Wilner, D. M., Walkley, R. P. ve Cook, S. W. (1955). *Human relations in interracial housing: A study of the contact hypothesis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. ve Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73-90.
- Yürek, N. (2014). *Encounters and perceptions: A descriptive study on the local and Kurdish residents of Lüleburgaz* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.